

Skärpta lagkrav nödvändigt för en mer jämlik äldreomsorg

Äldre har rätt till ett värdigt och meningsfullt liv, livet ut. Med bra stöd från hemtjänsten kan vi leva självständiga, aktiva och friska liv länge. De som behöver ska kunna flytta till ett särskilt boende och där få ett tryggt omhändertagande och god vård. Men äldreomsorgen lider sedan länge av strukturella brister och omfattande kvalitetskillnader över landet. Trots att problemen är väl kartlagda sedan lång tid tillåts de fortgå år efter år.

En avgörande orsak är att regleringen av äldreomsorgen är otillräcklig. Dagens ramlagstiftning lämnar stort utrymme för olika tolkningar och kronisk underfinansiering. Bland SKPF Pensionärernas medlemmar finns de som behöver omsorg för att klara vardagen, och deras anhöriga. Vi samlar också många, många års yrkeserfarenhet från vård och omsorg. Vi har kunskap om hur de otydliga bestämmelserna bidrar till underbemanning, otrygghet och ojämlikhet. Samtidigt vet vi hur fantastisk omsorgen kan vara om personalen får rätt förutsättningar.

Det gör att vi ser ett stort behov av att skärpa och tydliggöra kraven på äldreomsorgen genom ny lagstiftning. Därför är det olyckligt att regeringen nu valt att inte gå vidare med förslaget till en särskild äldreomsorgslag. I stället är det endast förslaget till ny socialtjänstlag som bereds vidare. SKPF Pensionärernas uppfattning är att det sannolikt inte kommer att räcka för att säkerställa en bättre och mer jämlik äldreomsorg.

I första hand uppmanar vi regeringen att tänka om och göra verklighet av äldreomsorgslagen. Utredningen har presenterat en rad författningsförslag som är helt nödvändiga för en god vård och omsorg om äldre i hela landet. I andra hand menar vi att dessa bestämmelser behöver föras in i den nya socialtjänstlagen. Förbundet har också ett antal ytterligare förslag på skärpta krav.

Oacceptabla skillnader

Statistik, analyser och granskningar har under lång tid visat att det är bostadsorten som avgör vilken omsorg vi äldre får. Detta har även bekräftats av utredningen om en särskild äldreomsorgslag¹.

När Socialstyrelsen årligen frågar äldre själva vad de tycker om sin omsorg är skillnaderna mycket stora². I vissa kommuner är till exempel nästan alla nöjda med möjligheterna att komma utomhus, medan andelen i andra kommuner är mycket låg. Äldreomsorgslagsutredningen beskriver mycket konkret hur skillnaderna kan påverka vardagen. Vissa kommuner har exempelvis riktlinjer som anger att de äldre får duscha 1–2 gånger per vecka medan andra kommuner låter äldre duscha så ofta de behöver³.

Långvariga brister i bemanningen

Personalen är central inom äldreomsorgen. Ändå lider sektorn av ständig brist på densamma. Av omsorgspersonalen är det fyra av tio som anser att bemanningen sällan eller aldrig är tillräcklig⁴. En stor del av personalen är också timanställd. Knappt fyra av tio kommuner (totalt 107 kommuner) har klarat kraven för att få del av det senaste statsbidraget för att minska andelen timanställda i äldreomsorgen, vilket visar att majoriteten av kommunerna ännu har för många timanställda⁵.

¹ [SOU 2022:41](#).

² [Socialstyrelsen, Öppna jämförelser 2023 - Resultat från undersökningen "Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?", 2023](#).

³ [SOU 2022:41 s.206](#).

⁴ [Kommunal, Rätt bemanning – en rapport om kvalitet och bemanning i äldreomsorgen, 2021](#).

⁵ [Socialstyrelsen, Fördelning av statsbidrag för 2022 till kommuner för stöd till att minska andelen timanställningar inom äldreomsorgen, 2023](#).

Med dessa förutsättningar är det ingen överraskning att personalkontinuiteten också brister. I genomsnitt får en person med hemtjänst besök av 16 olika personal på två veckor.⁶ Antalet varierar från 8 i en kommun till 27 i en annan.

Andelen omsorgspersonal med adekvat utbildning har även minskat stadigt de senaste tio åren⁷. Även tillgången till legitimerad vårdpersonal skiljer sig. Andelen äldre på särskilt boende som upplever att det är lätt att få träffa en sjuksköterska vid behov varierar från 19 procent i en kommun till 95 procent i en annan. När det gäller läkare skiljer det 62 procentenheter, från 17 till 79 procent⁸.

Möjligheterna att ge en god, trygg och säker omsorg påverkas också av chefernas situation. Här visar en tidigare enkät att första linjens chefer på särskilda boenden ansvarar för i genomsnitt 50 anställda. Motsvarande siffra i hemtjänsten är 42 anställda⁹.

Tydligare krav behövs – ny ramlag räcker inte

En avgörande orsak till de återkommande problemen är att dagens reglering av äldreomsorgen är otillräcklig. Utredaren bakom äldreomsorgslagen skriver att: ”det saknas i dag tydlighet om vilka grundläggande krav som äldreomsorgen ska utgå från”. Det får direkta konsekvenser för äldres hälsa och livskvalitet. Därför anser SKPF Pensionärerna att lagkraven på äldreomsorgen måste skärpas.

Vi förordar en särskild lagstiftning för äldreomsorgen. I utredningen om äldreomsorgslagen konstateras att ”en särskild lag bidrar till att kommunernas ansvar synliggörs och tydliggörs och kan skapa ett ramverk för styrning och uppföljning samt tillsyn”¹⁰. I en särskild lag kan mer specifika mål anges och äldreomsorgens uppdrag och innehåll förtydligas genom bestämmelser som specifikt gäller äldreomsorgen.

SKPF Pensionärernas bedömning är att det förslag till uppdaterad socialtjänstlag som varit ute på remiss inte kommer att räcka¹¹. Ambitionen att få till en långsiktigt hållbar, mer förebyggande och kunskapsbaserad socialtjänst är visserligen välkommen. Men utöver det innehåller förslaget få skärpningar och förtydliganden som kommer att leda till bättre omsorg om äldre. Förslaget lämnar fortsatt stort utrymme för tolkningar.

Risken är dessutom stor att kraven på äldreomsorgen blir ännu vagare än i dag. Detta i och med att utredningen uttryckligen haft ambitionen att lagen ska återfå karaktären av ramlag. Utredningen har övervägt att ta bort specifika bestämmelser för olika grupper, bland annat äldre, men av praktiska skäl landat i att ”nuvarande gruppindelning tonas ner”. Inriktningen har också varit att ”minska lagens detaljeringsgrad”¹².

I motsats till förslaget önskar SKPF Pensionärerna ett tydligare äldreperspektiv i lagstiftningen, vilket vi också uttrycker i vårt remissvar¹³. Lagförslaget som lämnats tydliggör inte på något sätt äldres rättigheter. Detta gör oss mycket oroliga, och vi är inte ensamma. Kommunal skriver exempelvis i sitt remissvar: ”Vi kan inte se att utredningens förslag kommer leda till en mer jämlik, jämställd äldreomsorg av hög kvalitet, med omsorgstagarens behov i fokus. I stället riskerar lagförslagen att

⁶ [RKA, Kolada. Fri sökning - Personalkontinuitet, antal personal som en hemtjänsttagare med minst 2 besök dagligen möter under 14 dagar, medelvärde, alla kommuner, 2024.](#)

⁷ [Socialstyrelsen, Öppna jämförelser 2023 - Enhetsundersökningen om äldreomsorg och kommunal hälso- och sjukvård, 2023.](#)

⁸ [Socialstyrelsen, Öppna jämförelser 2023 - Resultat från undersökningen ”Vad tycker de äldre om äldreomsorgen?”, 2023.](#)

⁹ [Socialstyrelsen, Införa en gräns för antal anställda och utbildningskrav för första linjens chefer i äldreomsorgen – Bedömningar och analyser av fördelar och nackdelar, 2023.](#)

¹⁰ [SOU 2022:41 s.18.](#)

¹¹ [SOU 2020:47.](#)

¹² [SOU 2020:47.](#)

¹³ [SKPF Pensionärerna och PRO, Yttrande över Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag \(SOU 2020:47\), 2021.](#)

innebära att rättigheterna för målgruppen äldre försvagas och äldreomsorgen blir ännu mer splittrad, differentierad och ojämlik¹⁴. Vi har svårt att se hur detta ska förändras utan att förslaget till ny socialtjänstlag arbetas om väsentligt.

SKPF Pensionärerna reagerar också på några specifika saker i det förslag som lagts. Enligt dagens reglering ska omsorgen endast ge äldre en ”skälig levnadsnivå”. Utredningen konstaterar att det borde ersättas med ”goda levnadsförhållanden”, men avstår från det eftersom direktiven anger att den nya lagen inte får medföra några ambitionshöjningar¹⁵. Men hur äldreomsorgen ska kunna bli bättre än i dag, utan att ambitionerna höjs, är obegripligt.

Det nya lagförslaget öppnar även upp för kommunerna att bevilja fler omsorgsinsatser utan att den äldres behov först utreds. Här ser vi, och flera andra remissinstanser, faror. En risk är att våra gemensamma resurser inte används där behoven är som störst. Socialstyrelsen varnar till exempel för att förslaget ”kan medföra att vissa grupper riskerar att erbjudas stöd som inte motsvarar deras behov eller att vissa behov inte uppmärksammas alls¹⁶. Det är viktigt att all bedömning sker utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet.

Tydligare reglering brådskar

Vi står nu dessutom inför flera utmaningar som gör att skärpta lagkrav brådskar.

Äldreomsorgslagsutredningen konstaterar att en förklaring till de många omotiverade skillnaderna i omsorgen är ”olikheter i hur kommunerna prioriterar äldreomsorgen och vilka resurser man väljer att lägga” och att ”de delar av kommunens åtaganden som är tydligare lagreglerade får företräde¹⁷. Det visar sig nu tydligt när många kommuner pressas ekonomiskt. Från flera delar av landet kommer rapporter om att man skär ner på det som inte är absolut nödvändigt för att hålla sig inom lagens ramar. Ett av många aktuella exempel är Säter där oron över att behöva dö ensam sprider sig bland äldre då kommunen dragit ner på personal som vakar i livets slutskede.

Även den eskalerande kompetenskrisen inom välfärden, där vi äldre blir allt fler samtidigt som personalbristen tilltar i styrka, gör behovet av skärpta krav akut. En bättre arbetsmiljö behövs omgående för att fler ska välja omsorgsyrkena, stanna i dem samt orka arbeta heltid och ända till pension.

Utöver det står vi inför ett omedelbart behov av att rusta landet för kris, och i värsta fall krig. Det förutsätter en stark välfärd och en i grunden god äldreomsorg. Sprickor i fredstidens omsorg ökar riskerna för att den havererar under trycket av en kris.

Nödvändiga författningsförslag

SKPF Pensionärernas uppfattning är att lagkraven bäst tydliggörs genom en särskild äldreomsorgslag. Men om det är uteslutet, finns det ett antal författningsförslag från äldreomsorgslagsutredningen som måste föras in i den nya socialtjänstlagen:

- Att det i verksamheter som utför insatser inom äldreomsorgen ska finnas den personal som behövs för att ge god vård och omsorg.
- Att personers behov av kontinuitet, trygghet och säkerhet ska beaktas vid planering och organisering av verksamheten.

¹⁴ [Kommunal, Yttrande över SOU 2020:47 - Utredningen Framtidens socialtjänst slutbetänkande: ”Hållbar socialtjänst. En ny socialtjänstlag”, 2021.](#)

¹⁵ [SOU 2020:47.](#)

¹⁶ [Socialstyrelsen, Socialstyrelsens yttrande över betänkandet Hållbar socialtjänst – en ny socialtjänstlag, SOU 2020:47, 2021](#)

¹⁷ [SOU 2022:41.](#)

- Att det ska vara möjligt för personer med äldreomsorg att vid behov få en medicinsk bedömning av läkare respektive sjuksköterska dygnet runt.
- Att de chefer som är närmaste chef för den operativa verksamheten inom äldreomsorgen ska ges de förutsättningar som behövs för att de ska kunna utföra ett aktivt och närvarande ledarskap.
- Att det till lagen knyts en nationell omsorgsplan, motsvarande skolans läroplaner, som tydligt specificerar mål och krav på äldreomsorgen.
- Att personer på särskilt boende ska få möjlighet till en fast omsorgskontakt, på samma sätt som personer med hemtjänst.

SKPF Pensionärerna har utöver det ytterligare förslag på bestämmelser:

- Att omsorgen ska ge äldre personer ”goda levnadsförhållanden”, inte bara en ”skälig levnadsnivå”. Denna ändring krävs för att få till den ambitionshöjning som är helt nödvändig inom äldreomsorgen. Det är svårt att se hur det kan vara för mycket begärt.
- Att det införs obligatoriska riktvärden för hur många äldre personer en undersköterska kan vara fast omsorgskontakt för. Den nya bestämmelsen om fast omsorgskontakt är mycket viktig, men förutsätter att varje undersköterska får ansvar för ett rimligt antal äldre. Därför behövs ett riktvärde, precis som för funktionen fast läkarkontakt.
- Att personalkontinuiteten regleras genom riktlinjer för antalet hemtjänstanställda som besöker den enskilde.
- Att äldreomsorgens kvalitet regelbundet följs upp av kommunen i kvalitetsberättelser, samt att uppföljningen granskas av kommunens pensionärsråd. Vi pensionärer måste involveras i arbetet med omsorgens kvalitet.
- Att kommunerna blir skyldiga att regelbundet erbjuda kompetensutveckling till personalen. Tillgång till kompetent och engagerad personal är avgörande för god omsorg i hela landet.

Dessa förslag kan tillsammans med utökade statsbidrag till kommunerna, en kraftfull tillsyn och en stärkt kompetensförsörjning säkerställa att äldre får god vård och omsorg oavsett var vi bor. SKPF Pensionärerna hoppas att förbundets förslag tas med i det kommande arbetet med äldreomsorgens reglering och ser fram emot en fortsatt dialog i frågan.

Liza di Paolo-Sandberg, förbundsordförande SKPF Pensionärerna